

NÉMETH S. KATALIN

A PÉCSI DISPUTA SZÖVEGEIRŐL

A magyar antitrinitárius mozgalom radikális szárnyának képviselői már igen korán felbukkantak a török hódoltsági területen; Dávid Ferenc bebörtönzése után — a viszonylagos vallási tolerancia védelmében — különösen sokan kerestek itt menedéket. Az 1580-as 90-es évek ideológia-történetének vizsgálatakor Pirnát Antal mutatott rá a radikális unitarizmus újjászerveződésére (főleg Gerendi János környezetében);¹ Dán Róbert kandidátusi disszertációja pedig XVI. század végi irodalmunk héber forrásait vizsgálva az antitrinitarizmusnak a szombatosság felé mutató irányzatait elemzi.² A hódoltsági terület legerőteljesebb unitárius központja a 70-es évek közepétől kezdve Baranyában alakult ki. Az első unitárius gyülekezetek Nagyharsányban, Pécsen és Peterden alakultak, szervezőik az Erdélyből áttelepült Alvinczi György, Jászberényi György, majd később Válaszúti György voltak.³ Az antitrinitarizmus terjedését itt is hitviták kísérték, az unitarizmus képviselői Laskón, Tolnácn folytattak vitákat a reformátusokkal, majd a véres kimenetelű nagyharsányi és a kozári vita eredménye lett Pécs unitárius „elfoglalása”. 1588-tól már Válaszúti György volt az ottani gyülekezet vezetője. Az ő személyéhez és a tolnai—baranyai református-antitrinitárius küzdelmekhez kapcsolódik egy mindmáig csupán kéziratban őrzött jelentős irodalmi és művelődéstörténeti dokumentumunk, a Pécsi Disputa.

A jelen közlemény nem kíván foglalkozni a Pécsi Disputa ideológiai háttérével, az antitrinitárius mozgalom baranyai elterjedésében betöltött szerepével, de még csak a szerzőség bonyolult kérdésével sem, csupán a legelfogulatlanabbak által is nagyra becsült, önálló elemzésre méltónak talált irodalmi alkotás meglevő szövegeinek néhány problémájára kívánja felhívni a figyelmet. A fentiek ismeretében abból kell kiindulnunk, hogy a Pécsi Disputa ideológiatörténeti jelentőségének felmérése, a szerzőség, a források kérdései nem oldhatók meg a teljesség, de még csak az alaposág, a korrektség igényével sem⁴ — addig, amíg a teljes szöveg nem áll egyszer a kutatók rendelkezésére, a lehető legpontosabb, kritikai igé-

¹ Pirnát Antal: *Arisztotelianusok és antitrinitáriusok*. (Reneszánsz-füzetek 13. Klny. a Helikon 1971. évi 3—4. számából.)

² Dán Róbert: *XVI. századi irodalmi műveltségünk és az antitrinitárius ideológia héber forrásai*. (Kandidátusi értekezés — kézirat. Bp. 1972.)

³ Horváth János: *A reformáció jegyében*. Bp. 1957. 349. — Esze Tamás: *A Debreceni Disputa*. (Studia et acta ecclesiastica II. Bp. 1967. 459.)

⁴ Bibliográfiáinkban sem kap méltó helyet ez a fontos kordokumentum és irodalmilag is jelentékeny alkotás. (A *magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*. Bp. 1972. — kötetben nem is szerepel, s Válaszúti György neve is csupán egyszer,

nyű kiadásban. Ilyen kiadáshoz viszont hozzáfogni is nehéz a legfontosabb textológiai-filológiai problémák exponálása és nyilvános megvitatása nélkül.⁵

nem önállóan feldolgozott személyként, hanem Skaricza Mátéhoz kapcsolódva fordul elő. i. m. 329. l.) Ezért nem látszik szükségtelennek — persze a teljesség igénye nélkül — utalni a szakirodalomra. Válaszúti tárgyalva minden esetben megemlítik a pécsi hitvitát is, bár gyakran nem a fennmaradt irodalmi alkotást, hanem csupán magát a megtörtént eseményt. ld. Aranyos-Rákosi Székely Sándor: *Unitária vallás története Erdélyben*. Kolozsvár 1839. 118. — Zsilinszky Mihály: *A magyarhoni protestáns egyház története*. Bp. 1907. 120. — Kanyaró Ferenc: *Néhány vonás az unitarizmus történetéből*. KerMagv 1910. 13—20. — Részletesebben foglalkoznak a *Pécsi Disputával*: Wadasch Jankovich Miklós: *A sociniánusok eredetéről Magyar országban volt Ecclesájokról: Különösen Pétsi Prédicatorjok'* Válaszúti Györgynek Skaricza Máthéval 1588. eszt. tartott Disputatiojáról értekezik. Pesten 1829. — először közöl szemelvényeket a *Pécsi Disputából*, törekedve bizonyos betűhív átirásra, de mind olvasatában, mind pedig szövegbeli hűségében felületes volta miatt nem használható. A művet Jankovich „nemzeti ritkaság”-nak nevezi és „Válaszúti György Pécsi Predikatornak eredeti kézírásában fentartott tiszta, ékes magyarsággal írt munkájá”-nak tartja. — Kanyaró Ferenc (*Unitáriusok Magyarországon a XVI. és XVII. száz évben*. KerMagv 1889. 269—292., 344—353. és *Unitáriusok Magyarországon*. Kolozsvár 1891.) modern átirásban bő szemelvényeket közöl a *Pécsi Disputából*; az általa használt szövegre később visszatérünk. Ő is kiemeli a művelődéstörténeti jelentőség mellett az irodalmi értéket: „Válaszúti szépen folyó, jellemzetes prózája gyöngye a XVI. százév magyar irodalmának, s nem hamar találhatnánk abból az időből szerzőt, kinek művét hűségben, érdekességben, korrajzi vagy egyháztörténeti tekintetben a „Pécsi Disputatio” elébe tehetnők.” — Utal a hitvitára a *Theológiai Ismeretek Tára*. Szerk.: Zoványi Jenő, Mezőtúr, 1901. III. 62. — „Hiteles történeti dokumentumként” emeli ki az unitárius hitviták jegyzőkönyvei közül Borbély István: *Unitárius iskoladrámák a XVI. században*. It 1913. 326—333. — A *Debreceni Disputa* és a *Pécsi Disputa* összefüggéseire, a szerző esetleges azonosságára először Firtos Ferenc (*A Debreceni Disputa. Hitvitázó dráma a XVI. századból*. Bp. 1915. 98.) hívja fel a figyelmet. Egy esetleges nyomtatott kiadás lehetőségét veti fel, nyilván Borbély alapján Zoványi Jenő (*Lexikoncikkek*, Bp. 1940. 508.) — Horváth János (i. m. 408.) szintén nemcsak a művelődéstörténeti értéket emeli ki, hanem rámutat, hogy „szép, tisztességtudó stílusa, nem cifrálnakó udvariassági formulái igen kedves magyar olvasmányá teszik e leírást.” — A *Debreceni* és a *Pécsi Disputa* szerzőjét azonosítja a *Régi Magyar Drámai Emlékek*. II. Szerk.: Kardos Tibor. Bp. 1960. 716. — A *magyar irodalom története*. I. Szerk.: Klaniczay Tibor. Bp. 1964. 359. l. „szépirói ambícióval szerkesztett emlékirat”-ként tartja számon a *Disputát*. — Szabó Gyula (*Szabadgondolkodó társadalmi rétegek a török alatti Pécsen és Baranyában*. Klny. a Janus Pannonius Múzeum 1964. évi Évkönyvéből. 241—262.) a pécsi unitarizmus lényegét erősen leegyszerűsítő dolgozatában főleg a *Disputa* helytörténeti jelentőségére hívja fel a figyelmet. Ugyanerre utal: Kopasz Gábor: *A pécsi unitáriusok és főiskolájuk a XVI—XVII. században*. (A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367—1967.) Pécs 1968. 69—73. — Esze Tamás a *Debreceni Disputával* foglalkozó kitérő tanulmányában szintén felveti a két hitvitáról fennmaradt irodalmi emlékek nyelvi és tárgyi-történeti szempontból történő összevetésének szükségességét (i. m. 469.). — A *Pécsi Disputából* idéz Kanyaró szövege alapján Dán Róbert kandidátusi értekezésében. Az idézettel bizonyítja, „hogy a pécsi unitáriusok nemcsak a kanonizált szövegekből merítették érveiket, hanem azonos értékűnek tartották a Targumot is”. (i. m. 256. l.) Dán megtalálta a Válaszúti által használt Psalteriumot is, mely Augustinus Justinianus szövegkiadása: *Octapius psalterii* (1516) (i. m. 348.) — Dr. Fábrián István: *A Pécsi Disputa 1588-ban és Válaszúti György c. kéziratok dolgozata* (Pécs, 1953) elsősorban a humanista emberség megnyilatkozásaként elemzi a Disputát. Figyelmeztet a mű és a Debreceni Disputa némi szerkezeti azonosságára is, nyelvről pedig megállapítja, hogy „ugyanolyan latin felé hajló ízes magyar nyelv, mint a Debreceni Disputáé”. (i. m. 26.) — A kéziratot Szász János volt szíves rendelkezésemre bocsátani, akinek sok értékes tanácsát ezúton szeretném megköszönni.

⁵ Erre a szegedi tanszék vezetőin és az Acta szerkesztőin kívül bátorítást és tanácsokat kaptam Esze Tamástól, Klaniczay Tibortól, különösen pedig Dán Róbert-

A Pécsi Disputának — mely a pécsi Válaszúti Györgynek és a reformátusok ráckevei papjának Skaricza Máténak vitatkozását és a vitán kifejtett tételeket tartalmazza — jelenleg két kézírata ismeretes. Az egyik, csonka kézirat az Országos Széchényi Könyvtárban található. (Quart. Hung. 313. jelzet alatt), a másik a volt kolozsvári unitárius főiskola, ma a Román Tudományos Akadémia 3. sz. fiókkönyvtára tulajdona, mikrofilmje a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának mikrofilmtárában van (136.)

A két kézíraton kívül ismeretes még a Disputa — szintén kézíratos kivonatolt latin fordítása. (OSzK Oct. Hung. 1644. 76—90.) Szász János hívta fel figyelmünket a volt kolozsvári unitárius Kollégiumi könyvtárban található további kéziratokra, melyekkel a szövegvariánsok kiegészíthetők: MS. 15. Válaszúti György: Skaricza elleni 24 levél. — MS. 153/2. Válaszúti: Ex opera contra Matthaëum Scaricam... — MS. 241. Esse opera Georgij Válaszúti... scripto anno 1588 contra Matthaëum Scaricam... caput primum: De uno Deo patre. Másolat 1759-ből. — MS. 319. Válaszúti Georgius: Aliquot questiones quibus trinitas infirmatiis. (XVIII. sz.-ből.)

Nyomatott kiadásra csak Borbély István gondolt, feltételezése az előszó félreértelmezéséből eredhet. A Pécsi Disputa előszavában Válaszúti ezt írja: „Az minemü indulatbol, lelki üsmeretbeol azért en ezeket irtam es ki attam, kegielmetekis vgi oluassa.” Borbély szerint „ez az előszó egyszersmind azt is elárulja, hogy a Pécsi Disputáció nyomtatásban is megjelent, még pedig 1588 decemberében. Utolsó sorában e dátum állott: 1588. nov. 28.”⁶ A kolozsvári kézirat 70. lapján valóban ezt olvashatjuk: „1588. 28. Novembris Georgius Valasuti scribebat.”, más utalást azonban nem találunk. Válaszúti minden bizonnyal a kiadás szándékával írta meg a Pécsi Disputát, de az unitáriusok nyomtatási nehézségeit ismerve nem kell csodálkoznunk afölött, hogy korábban is jelentős munkája kéziratban maradt.⁷

Az Országos Széchényi Könyvtárban található kézirat Jankovich Miklós tulajdona volt, könyvtárából 1852-ben került a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába.⁸ A mű csonka, végéről néhány levél hiányzik, pontos terjedelme csak a másik kézirattal való teljes egybevetés után állapítható meg. A negyedrétű, 200 levélnyi kézirat nagyon egyenletes írású másoló munkája. Feltehetően ugyanaz a kéz végezte a világosabb tinta miatt elkülöníthető javításokat. A javítások nem érintik lényegesen sem a szöveget, sem az írásmódot, csupán néhány ékezet és vessző megváltoztatására terjednek ki. A kézirat tartalmazza a kötet mutatóját, betűrendbe sorakoztatva a bibliai locusokat és az azokat idéző helyeket. A fő szöveg a 10. lapon kezdődik, pontosan megadva a hitvita dátumát: „In nomine domini: 1588 : 1588. Az petsi kerezttien rendnek meltatlan pra[e]dicatoranak Valazuti Georginek Scarica Matheual az keuieeknek tizeteles es büczületes pra[e]dicatoraua Petsen valo bezelgetese[ne]k az egy igaz I[ste]n feleol es az Nazareti Jesus Christus feleol, igaz oka es rendi. Anno

től, akivel együttes megbízatásunk van arra, hogy a RMPE számára sajtó alá rendezzük a Disputa szövegét.

⁶ Borbély: I. m. 328.

⁷ A magyar irodalom története. I. Bp. 1964. 359.

⁸ Ld. Jankovich könyvtárából a Magyar Nemzeti Múzeumba került kéziratok jegyzéke: Fol. Hung. 358. 38. l. 84/85. tétel. — Az átnézett Jankovich-kéziratokban (Fol. H. 5; Fol. H. 367; Fol. H. 1; Fol. H. 11; Fol. H. 3004.) mind ez ideig nem találunk adatot a kézirat eredetére vonatkozóan.

domini MDCLXXXIIX die 29. et 30. Augusti.”⁹ Ezután Válaszúti György az olvasóhoz fordul, majd könyvének tervezetét közli. A disputáció leírása után a Disputában megtagyalt tételek részletes kifejtése következik.

A kolozsvári kézirat teljes; terjedelmét mégsem tudtuk az OSZK példánnyal összevetni, mivel az MTAK-ban őrzött mikrofilm gyenge minősége miatt az utolsó 50 felvétel teljesen olvashatatlan. — E kötet sorsáról csupán annyit tudunk, hogy — Kanyaró Ferenc közlése szerint — 1758-ban került Kimitáné (Kmita Andrásné) ajándékaként a főiskola tulajdonába.¹⁰ A gondatlanul körülvágott kéziratban a marginális jegyzetek vagy teljesen olvashatatlanok, vagy csupán néhány megmaradt betűből következtethetők ki. Némi szerkezetbeli eltérést is tapasztalunk a két kézirat között. Az erdélyi példány mutatója csak a K betűig megy el, majd egy olyan rész következik, amely hiányzik az OSZK-ban őrzött kéziratból: „Confessio et oratio fidelium verum et unicum Deum patrem.” (11.1.)

Borbély István a 71. üres oldalra kézírással beírta a Pécsi Disputa tartalomjegyzékét, ahonnan a tulajdonképpeni vitaközlés leírása utáni részeket érdemes itt idéznünk (főleg ezekről készült később olyan sok másolat latin fordításban is).

„...A disputáció szövege után é disputában megvitatott kérdések kifejtése következik e sorban:

A negyedik részről:

73—761. l.

A. I. Ha lehetséges az, hogy a Máriától született Jézus Krisztus előtt az isten fia személy lett legyen? (73—173.)

B. II. Ha lehetséges, hogy a Krisztus igaz Isten legyen? (173—236.)

III. Ha találtassék az a tulajdonság, mely a Jézus Krisztust igaz Istenné tehesse? (236—244.)

IV. ua. (249—285.)

V. ua. (285—291.)

folytatások más címmel:

Cap. III. Ha a fiú lehessen-e egyenlő az atyához? (291—312.)

Cap. IV. Ha örökké való lehessen a Krisztus, mint az atya? (313—317.)

Cap. V. Ha örökkévalónak mondhatnék K. cselekedetéről? (317—322.)

Cap. VI. Ha két természetű lehessen a Krisztus? (322—361.)

Az ötödik részről:

361—392. l.

Cap. I. Az atya istenről (361—373.)

II. Az igaz Messiasról (373—387.)

Theses de Dei vere (387—389.)

Theses de vere Messia, seu Jesu Christo (389—392.)

Egynéhány kérdések:

392—402. l.

1—3 kérdés a háromság erőtlén voltáról (392—393.)

4—15 kérdés de tribus personis (393—400.)

16—17 kérdés de spiritu sancto: az az a szent lélekről (400—402.)”

A kolozsvári kézirat bizonyosan nem Válaszúti autográf irata, mert a 11. oldalon, a cím keltezése mellett egy idegen kéz beiktatta a következő megjegyzést „1608. die 19 et 20. Febris. Másolás ideje.” A 70. oldalon Válaszúti neve után a másoló is odatette kézjegyét: „s. A. 1608. 19.

⁹ Szövegközlésünk betűhív, a központosítás és a kis- és nagybetűk használata — mivel a kéziratban mindez teljesen önkényes —, a mai helyesírást követi. Néhány lényeges hangjelölés: w következetes használatában ü-vel egyenértékű, az y-nak nincs külön funkciója, i-hangértékű, y-nal írjuk át.

¹⁰ Kanyaró: i. m. KerMagv 1889. 281. — A kolozsvári kéziratot ismerteti Beniczédi Pál: *A volt unitárius Kollégium könyvtárának kéziratátára*. Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár, 1957. 38.

Februarii J. S. scribebat.” A két betű feloldása ugyanott, valószínű Borbély kezeírásával — Johannes Sart. (Sartorius). Az általunk elérhető mikrofilm utolsó kockáinak olvashatatlansága miatt egyelőre csak Borbély közlésére kell támaszkodnunk abban, hogy Sartorius kézjegye található a 402. oldalon is.¹¹ A másoló személyéről sincs sok adat szakirodalmunkban, Pécsi Szabó Sartorius János valószínűleg Válaszúti utóda volt a pécsi unitárius gyülekezetben, és a kéziratot 1608—1609-ben másolta le.¹² A 19. oldalon bizonyos Joannes B. Peczi latin nyelvű megjegyzése olvasható, mely érdekes fényt vet a szerző személyére és a kézirat nyelvi állapotára. A bejegyzés szerint a *Disputa* szerzője Válaszúti György erdélyi származású, a szövegben található „tégedet, körösztynök, lélok” — féle alakok nem tőle, hanem a másolótól származnak. Hogy ez a Pécsi B. János azonos-e Pécsi Szabó (Sartorius) Jánossal, a másolóval, szintén nem lezárt kérdés.¹³ Tény, hogy ez a másolat végig erős ő-ző nyelvjárásban íródott, ilyen mértékű nyelvjárásiasság a másik kéziratban nem mutatható ki.

A kolozsvári példányról tudjuk tehát, hogy másolat, a másoló személye, a másolás ideje is ismert. Semmi hasonló konkrétumot nem tudunk azonban az OSZK tulajdonában levő kéziratról.

Ha a szerzőség kérdésében Esze Tamás és mások véleményét elfogadjuk, felvetődhet a kérdés; vajon nem maga Válaszúti György-e a kézirat írója, vagy esetleg itt is másolattal van dolgunk. Esze Tamás szerint az OSZK példány „egykorú másolat”,¹⁴ s a Válaszúti kezeírását emlegető tanulmányok nem foglalkoznak az eredetiség vagy másolat kérdésével, a szerzőt egyben az általuk ismert kézirat írójának is tartják. A két kézirat együttes vizsgálatával Kanyaró Ferenc foglalkozott, s bár egyik jegyzete szerint az unitárius főiskola példányát mint teljes példányt használta, összevetve a Jankovich-féle kézirattal, jegyzeteiben variánsként hol az egyik, hol a másik példány szövegét közli, saját nyelvhelyességére hagyatkozva abban a tekintetben, hogy mikor melyik változatot veszi be a fő szövegbe.

A két kézirat tüzetes összevetése adhat csak választ az időbeli elsőbbség kérdésére, az eredetiség illetve másolat problémában viszont néhány példa kiragadásával is közelebb juthatunk a megoldáshoz.¹⁵

Néhány szórendi, kifejezésbeli eltérésre felhívják a figyelmet azok a javítások, amelyeket — a két kéziratot összevetve — valószínűleg Borbély vagy Kanyaró tett a kolozsvári másolaton. Az OSZK példány 11. lev. verso-ján ezt olvashatjuk: „Ezzel eleolle az mi feleink ki iouen, utokban el *indulnak*, es szandekok szerint Feold uarra *iutnak*.” Ugyanez a kolozsvári példányban: „Ezzel eleolle az my feleynk ki iöuen vtokban el *indul-*

¹¹ Borbély bejegyzése a kézirat 70. oldalán.

¹² Horváth: i. m. 402., Kanyaró: i. m. KerMagv 1889. 281. Kanyaró: i. m. 192.

¹³ Kanyaró: i. m. 192.

¹⁴ Esze: i. m. 469.

¹⁵ Ilyen példának tekinthetnénk azt is, hogy „az attya mindenható Üristen... *regi szülöt* fia, az Jesus...” kifejezés szerepel mindkét kéziratban (29., ill. 17. l. recto) az „*egyszülött*” helyett. (Egyedül ennek alapján gondol két másolóra Kanyaró is i. m. KerMagv 1889. 288.) Pirnát Antal azonban — a jelen cikkről szóló lektori véleményében — arra figyelmeztet, hogy a „*regi szülött*” kifejezés valószínűleg nem hiba, hanem abban a korban megszokott szólás, vagy éppen polémikus célból adja az unitárius szerző református szájba, szándékosan kerülve az *egyszülött* szót (az unitáriusok szerint ugyanis a háromsághívőknek nem egy, hanem két Krisztusuk van.)

nak, es zandekok zörent Földuarra *indulnak*.” Az eltérésben nemcsak egyszerűen az *indulnak* szó megismétléséről van szó, hanem az OSZK-beli kéziratot vizsgálva azt gondolhatnánk, hogy a *utnák, indulnak* majdnem egymás fölött találhatók, az értelemzavarást nem okozó sortévesztést a másoló szeme nem vette észre. Egy másik helyen viszont a kolozsvári példány másolója munka közben javított a szórenden, s az eltérés olyan lényeges, hogy a két kézirat szövege egymásból már nem vezethető le, hanem a mindkét másoló által használt eredeti kézíratra kell gondolnunk.

OSZK-kézirat 12. l. recto:

„Cziak hogy ez keozben egyiuk pra[e]dikator tarsoknak *hozza[n]k valo* fordulasaban *felette igen* minden hozzank tartoazo halgatokkal megh eoruendoz[te]tenk. Mert ime mikor Mihali Ispan sz. Margit azzon nap eleot valo hetben hazahoz iutot volna, *ayanla* magat Bereki Andras aduan...”

Kolozsvári kézirat 23. old.:

„Czyak hogy ezön közben egyk praedikator tarsoknak *közyknben* fordulasaua <fölte> mindön hozzank tartoazo halgato-
kal fölte igen megh öruendöz-
tetenk. Mert ime mikor Mihaly Ispan zent Margit azzony nap elöt ualo hetben hazahoz iutot uolna, *koczvara* magat Beröki Andras aduan...”

Pécsi Sartorius János áthúzta kéziratában a már leírt *fölte* szót, helyreigazítván a szórendet, s a mondat második részébe sem csúszik be a nyilván rossz olvasatból eredő értelemzavaró hiba.

Talán érdekes szempont a másolat kérdésében a *Disputá*ban előforduló időpontok jelölésének vizsgálata. A disputáció hivatalos része 1588. aug. 29—30-án folyt le, ennek megfelelően az ez előtt való dátumok: júl. 27., a tolnai papok levelének keltezése, aug. 27., Skaricza Máté megérkezése stb. Így szerepel ez az OSZK példányában. A kolozsvári másolatban viszont július 17.-t és augusztus 17.-t olvashatunk. Kanyaró egyik jegyzetében ezt fűzi hozzá: Az unitár. főiskola példányában *tévedésből*: 17. July. Vajon csakugyan tévedésről van-e itt szó? Az eltérés az idézett dátumoknál 10 nap; s éppen ennyi az eltérés ezekben az években a régi és az új naptár között! Az 1588-ban bevezetett új naptár a XVI. század végére mindinkább általánosan elterjedté vált, a hódoltsági területen még a XVII. század elején is használtak régi naptárt, s erről is tanúskodhat a kolozsvári kézirat másolójának „tévedése”.

Néhány jellemző példával viszont arra kell felhívni a figyelmet, hogy az OSZK-ban őrzött példány, bár lehetséges, hogy korban nem előzi meg a kolozsvári másolatot — ennek ellenkezőjéről sincs semmi bizonyítékunk — nyelvi, stiláris szempontból értékesebb, a másoló fokozottabb irodalmi igényességét bizonyítja.

OSZK példány, 16. lev. verso:
„Kegielmetekteol ezekre minden *io valazt* varunk, vgyian ezen emberünk által, es az hatalmas Isten para[n]cziolattia szerint <valo> egiesülést es szeretnek *keőztiunk nevededeset* keuanniuk.”

Kolozsvári másolat, 28. old.:
Kegyelmejtöktöl ezökre minden *iot* uarunk ugyan ezön embör által az hatalmas I[ste]n parantsolattya zörent eggyesülest es zeretnek *eggyesüleset* kiuanynyok.”

A két szöveg hasonló jellegű eltérései arra utalnak, hogy az OSZK példány másolója vagy pontosabban követi az eredeti szöveget, vagy pe-

dig éppen annak stilisztikai egyenetlenségeit igyekeznek kiküszöbölni. Abban az esetben, ha e kézirat keletkezési idejére semmi közelebbit nem tudunk megállapítani — meggondolandó, hogy a magasabb nyelvi-irodalmi szint nem jelent-e elég indoklást ahhoz, hogy ezt a szöveget válasszuk a tervezett kiadás alapszövegéül. Ide kapcsolódik még az a figyelemre méltó szempont, hogy a kolozsvári kézirat olyan nyelvjárásban íródott, amelyet — tudniillik az ő-zó nyelvjárást — a mű szerzője soha nem használt (s erre a feltűnő változásra-romlásra már a korabeli feljegyzés is figyelmeztet!). Az eredeti nyelvállapothoz, az erdélyi származású Válaszúti György által használt nyelvjáráshoz sokkal közelebb áll az OSZK példánya, mint a Kolozsvárott őrzött kézirat.

Összefoglalva: majdnem bizonyosak lehetünk abban, hogy két — egykorú, egymáshoz időben közelálló — másolattal van dolgunk, melyek valamely közös, ma már ismeretlen kéziraton alapulnak.

S. Katalin Németh

ÜBER DIE TEXTE DER PÉCSER DISPUTATION

Der Aufsatz beschäftigt sich mit der Vorbereitung der kritischen Textausgabe einer theologisch-philosophischen Streitschrift aus dem 16. Jahrhundert. Der Disput wurde zwischen dem Antitrinitarier György Válaszúti und dem Calvinisten Máté Skarica im Jahre 1588 in Pécs (Fünfkirchen) geführt und — fast sicher noch im selben Jahre — von dem ersteren niedergeschrieben. Die Darstellung ist höchst wertvoll als einzigartiges Dokument der Spätentwicklung des antitrinitarischen Radikalismus in einer eigentümlichen Situation: unter den Verhältnissen des relativ freien Meinungsaustausches christlicher Konfessionen und Gruppierungen — während der Türkenherrschaft.

Zwei Manuskripte des Werkes sind erhaltengeblieben: das eine in der Nationalbibliothek „Széchenyi“ (Budapest), das andere in Klausenburg (Cluj, Bibliothek der rumänischen Akademie). Die Priorität ist sehr schwer festzustellen. Das erste Manuskript — da es von einem höheren literarischen-stilistischen Niveau zeugt — kann besser für die Basis der geplanten Textausgabe gewählt werden.